IQTISODIY FANLARNI O‘QITISHDA TALABALARNING SUN’IY INTELLEKTDAN FOYDALANISH KO‘NIKMALARINI SHAKLLANTIRISH

M.X.Dustova, dotsent v.b., Qarshi davlat texnika universiteti
N.R.Chuliyev, talaba, Qarshi davlat texnika universiteti

Annotatsiya: *Ushbu tezisda iqtisodiy fanlarni o‘qitish jarayonida talabalarning sun’iy intellekt (SI) texnologiyalaridan foydalanish ko‘nikmalarini shakllantirish masalalari yoritilgan. Tadqiqotda SIning iqtisodiy ta’limdagi roli, ma’lumotlarga asoslangan tahlil (Data-driven insights) va individual ta’lim trayektoriyalarini yaratish imkoniyatlari tahlil qilinadi. Shuningdek, talabalarda akademik halollik va tanqidiy fikrlashni saqlab qolgan holda SI vositalaridan (xususan, ChatGPT va GENT AI) samarali foydalanish usullari taklif etilgan.*

Kalit so‘zlar: *sun’iy intellekt, iqtisodiy ta’lim, raqamli ko‘nikmalar, generativ SI, individuallashtirish, akademik halollik, tanqidiy fikrlash.*

Аннотация: *В данном тезисе рассматриваются вопросы формирования навыков использования технологий искусственного интеллекта (ИИ) у студентов в процессе преподавания экономических дисциплин. В исследовании анализируется роль ИИ в экономическом образовании, возможности анализа на основе данных (Data-driven insights) и создания индивидуальных траекторий обучения. Также предлагаются методы эффективного использования инструментов ИИ (в частности, ChatGPT и GENT AI) при сохранении академической честности и критического мышления у студентов.*

Ключевые слова: *искусственный интеллект, экономическое образование, цифровые навыки, генеративный ИИ, индивидуализация, академическая честность, критическое мышление.*

Abstract: *This thesis explores the development of artificial intelligence (AI) usage skills among students in the process of teaching economic sciences. The study analyzes the role of AI in economic education, the potential for data-driven insights, and the creation of personalized learning trajectories. Furthermore, it proposes methods for the effective use of AI tools (specifically ChatGPT and GENT AI) while maintaining academic integrity and fostering critical thinking among students.*

Keywords: *artificial intelligence, economic education, digital skills, generative AI, personalization, academic integrity, critical thinking.*

Kirish. Bugungi kunda sun’iy intellekt (SI) texnologiyalari oliy ta’lim tizimi arxitekturasini tubdan o‘zgartirib, o‘qitish va o‘rganish jarayonlarining ajralmas qismiga aylanmoqda. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining **PQ-358-sonli qarori** bilan tasdiqlangan «Sun’iy intellekt texnologiyalarini 2030 yilga qadar rivojlantirish strategiyasi» doirasida ta’limni raqamli transformatsiya qilish ustuvor vazifa etib belgilangan. Xususan, iqtisodiy fanlarni o‘qitishda SI nafaqat katta hajmdagi ma’lumotlarni tezkor tahlil qilish (Data-driven insights), balki talabalarda yangi davrning raqamli ko‘nikmalarini shakllantirishda muhim drayver bo‘lib xizmat qilmoqda. Biroq, SI imkoniyatlari bilan bir qatorda akademik halollikka tahdid, plagiat va texnologiyaga haddan tashqari qaramlik kabi xavflarni ham keltirib chiqarmoqda. Shu sababli, talabalarda SI vositalaridan (xususan, ChatGPT va mahalliy GENT AI kabi platformalardan) to‘g‘ri, axloqiy va tanqidiy foydalanish madaniyatini shakllantirish masalasi metodik jihatdan dolzarb ahamiyat kasb etadi.

Bugungi kunda sun’iy intellekt texnologiyalari oliy ta’lim tizimida talabalarning o‘quv-bilish faoliyatini qo‘llab-quvvatlovchi muhim raqamli vositalardan biriga aylanib bormoqda. Ayniqsa, iqtisodiy fanlarni o‘qitishda sun’iy intellektdan foydalanish talabalarning ma’lumot izlash, iqtisodiy

tushunchalarni anglash, tahliliy fikrlash va mustaqil ta’lim olish ko‘nikmalarini rivojlantirishda yangi imkoniyatlar yaratadi. Shu nuqtai nazardan, sun’iy intellektni ta’lim jarayonida shunchaki texnik vosita sifatida emas, balki iqtisodiy bilimlarni o‘zlashtirishni faollashtiruvchi innovatsion pedagogik instrument sifatida baholash maqsadga muvofiqdir.

Sun’iy intellektning iqtisodiy ta’limdagi asosiy imkoniyatlaridan biri — katta hajmdagi axborotni tezkor qayta ishlash va murakkab iqtisodiy tushunchalarni sodda, tushunarli tilda izohlash qobiliyatidir. Masalan, talab va taklif, bozor muvozanati, inflyatsiya, yalpi ichki mahsulot, ishsizlik, investitsiya, raqobat kabi iqtisodiy kategoriyalarni tushuntirishda sun’iy intellekt talabaga qo‘shimcha izoh, misol, taqqoslash va vizuallashtirish g‘oyalarini taqdim etishi mumkin. Bu, ayniqsa, birinchi kurs talabalarida iqtisodiy tafakkurni shakllantirish jarayonida muhim ahamiyat kasb etadi.

Shu bilan birga, ChatGPT kabi sun’iy intellekt platformalari talabalarga biznes-loyiha g‘oyalarini ishlab chiqish, iqtisodiy ssenariylar tuzish, muammoli keyslar yaratish, SWOT va PEST tahlillarini shakllantirishda yordam berishi mumkin. Bunday imkoniyatlar talabalarning ijodiy fikrlashini rivojlantirib, iqtisodiy bilimlarni amaliy vaziyatlarga tatbiq etish ko‘nikmasini kuchaytiradi. Masalan, kichik biznesni tashkil etish, bozor talabini baholash, xarajatlar va daromadlarni taqqoslash, investitsion qaror qabul qilish kabi topshiriqlarda sun’iy intellekt yordamchi tahliliy vosita sifatida qo‘llanilishi mumkin.

Sun’iy intellektdan foydalanishning yana bir muhim jihati talabalarning akademik yozish va o‘z-o‘zini tekshirish ko‘nikmalarini rivojlantirish bilan bog‘liq. Talabalar ilmiy matnni tahrirlash, imloviy va uslubiy xatolarni aniqlash, fikrlarni mantiqiy tartibga keltirish hamda iqtisodiy atamalardan to‘g‘ri foydalanishda sun’iy intellekt vositalaridan samarali foydalanishlari mumkin. Biroq bu jarayonda sun’iy intellekt tayyor matnni ko‘chirish vositasi

emas, balki fikrni aniqlashtirish, tahrirlash va takomillashtirishga xizmat qiluvchi yordamchi instrument sifatida qo‘llanilishi lozim.

Shu bilan birga, sun’iy intellektdan ta’lim jarayonida foydalanish muayyan xavf va muammolarni ham keltirib chiqaradi. Eng avvalo, talabalarda tayyor javobga qaramlik shakllanishi xavfi mavjud. Agar talaba sun’iy intellektdan faqat tayyor matn yoki javob olish maqsadida foydalansa, uning mustaqil fikrlash, muammoga yechim topish va tahliliy xulosa chiqarish qobiliyati pasayishi mumkin. Bu holat, ayniqsa, iqtisodiy fanlarda jiddiy muammo hisoblanadi, chunki iqtisodiy ta’limning asosiy maqsadi talabaga tayyor javob berish emas, balki uni mustaqil tahlil qilishga o‘rgatishdir.

Ikkinchi muhim xavf akademik halollik va plagiat muammosi bilan bog‘liq. Sun’iy intellekt tomonidan yaratilgan matnni talabaning o‘z ishi sifatida taqdim etishi ta’lim sifatini pasaytiradi va baholash jarayonining obektivligiga salbiy ta’sir ko‘rsatadi. Shu sababli oliy ta’lim muassasalarida sun’iy intellektdan foydalanish bo‘yicha aniq etik meyorlar, yo‘riqnomalar va baholash mezonlarini ishlab chiqish zarur. Talabalar sun’iy intellekt yordamida tayyorlangan materialni tanqidiy qayta ishlashi, manbalar bilan solishtirishi va shaxsiy xulosalarini shakllantirishi talab etiladi.

Uchinchi muammo sun’iy intellekt tomonidan beriladigan ma’lumotlarning har doim ham ishonchli bo‘lmasligi bilan izohlanadi. Ayrim hollarda sun’iy intellekt mavjud bo‘lmagan manbalarga ishora qilishi, iqtisodiy faktlarni noto‘g‘ri talqin qilishi yoki eskirgan ma’lumotlar asosida javob berishi mumkin. Shuning uchun talabalarda fact-checking, ya’ni ma’lumotlarni tekshirish ko‘nikmasini shakllantirish muhim ahamiyatga ega. Iqtisodiy fanlarda sun’iy intellekt bergan ma’lumotlar Davlat statistika qo‘mitasi, Markaziy bank, Jahon banki, Xalqaro valyuta jamg‘armasi, OECD va boshqa ishonchli milliy hamda xalqaro ma’lumotlar bazalari bilan taqqoslanishi lozim.

Sun’iy intellektdan samarali foydalanishning muhim metodik yechimi talabalarda to‘g‘ri so‘rov berish, ya’ni prompt engineering ko‘nikmasini

shakllantirishdan iborat. Talaba sun’iy intellektga umumiy va noaniq savol berish o‘rniga, aniq maqsad, kontekst, fan yo‘nalishi, tahlil darajasi va kutilgan natijani ko‘rsatgan holda so‘rov tuzishni o‘rganishi kerak. Masalan, “inflyatsiya haqida ma’lumot ber” degan umumiy so‘rov o‘rniga “O‘zbekiston iqtisodiyoti misolida inflyatsiyaning aholi daromadlariga ta’sirini iqtisodiy nazariya nuqtai nazaridan qisqacha tahlil qilib ber” kabi aniq so‘rovlar talabaning maqsadli va mazmunli natija olishiga xizmat qiladi.

Iqtisodiy fanlarni o‘qitishda sun’iy intellektdan foydalanishni amaliy topshiriqlar bilan bog‘lash ham muhim metodik ahamiyatga ega. Masalan, talabalar sun’iy intellekt yordamida bozor tahlili, talab va taklif omillarini baholash, inflyatsiya va ishsizlik ko‘rsatkichlarini sharhlash, biznes-reja tuzish, strategik tahlil vositalaridan foydalanish kabi vazifalarni bajarishlari mumkin. Bunday topshiriqlarda sun’iy intellekt yakuniy javob manbai emas, balki tahlilni tashkil etish, g‘oyalarni tizimlashtirish va iqtisodiy xulosalarni shakllantirishga yordam beruvchi vosita sifatida ishtirok etadi.

Shuningdek, sun’iy intellekt talabalarning individual ta’lim trayektoriyasini shakllantirishda ham muhim imkoniyatlarga ega. U talabaning o‘zlashtirish darajasiga mos ravishda qo‘shimcha tushuntirishlar, misollar, test savollari va amaliy topshiriqlarni taklif etishi mumkin. Bu esa mustaqil ta’lim samaradorligini oshirishga, talabalarning fanga bo‘lgan qiziqishini kuchaytirishga va iqtisodiy bilimlarni bosqichma-bosqich o‘zlashtirishga yordam beradi.

O‘zbekiston sharoitida sun’iy intellektdan foydalanish ko‘nikmalarini shakllantirish milliy iqtisodiyotga oid ma’lumotlar bilan ishlash, o‘zbek tilidagi raqamli resurslardan foydalanish va mahalliylashtirilgan sun’iy intellekt platformalarini ta’lim jarayoniga tatbiq etish bilan ham bog‘liqdir. Talabalar mamlakat iqtisodiyotiga oid ma’lumotlar, tarmoqlar rivojlanishi, kichik biznes, investisiyalar, eksport, inflyatsiya va aholi bandligi kabi ko‘rsatkichlarni tahlil qilishda sun’iy intellekt imkoniyatlaridan foydalanishni o‘rganishlari lozim. Bu

esa iqtisodiy ta’limni real hayot bilan bog‘lash va talabalarda amaliy tahlil ko‘nikmalarini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Xulosa qilib aytganda, iqtisodiy fanlarni o‘qitishda sun’iy intellekt texnologiyalaridan foydalanish ta’lim jarayonini modernizasiya qilish, talabalarning mustaqil ta’lim faoliyatini rivojlantirish va iqtisodiy tahlil ko‘nikmalarini shakllantirishda muhim ahamiyatga ega. Biroq sun’iy intellektdan samarali foydalanish uni ta’lim jarayoniga nazoratsiz joriy etishni emas, balki aniq metodik maqsad, akademik halollik, tanqidiy fikrlash va ishonchli manbalar bilan ishlash madaniyatini shakllantirishni talab etadi. Shu bois oliy ta’lim muassasalarida talabalarga sun’iy intellektdan foydalanish bo‘yicha maxsus ko‘nikmalarni o‘rgatish, etik meyorlarni belgilash va iqtisodiy fanlar mazmuniga mos amaliy topshiriqlar tizimini ishlab chiqish maqsadga muvofiqdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2024 yil 14 oktabrdagi «Sun’iy intellekt texnologiyalarini 2030 yilga qadar rivojlantirish strategiyasini tasdiqlash to‘g‘risida»gi PQ-358-sonli Qarori.

2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2021 yil 17 fevraldagi «Sun’iy intellekt texnologiyalarini jadal joriy etish uchun shart-sharoitlar yaratish chora-tadbirlari to‘g‘risida»gi PQ-4996-sonli Qarori.

3. «Raqamli O‘zbekiston – 2030» strategiyasi, O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020 yil 5 oktabrdagi PF-6079-son Farmoni.

4. Xurramov M., Xalmuratova K. Oliy ta’lim muassasalari faoliyatiga sun’iy intellekt texnologiyasini joriy etish: Metodik qo‘llanma. – T.: «Yetakchi nashriyoti», 2024. – 28 b.

5. Holmes, Wayne. Guidance for generative AI in education and research. – Paris: UNESCO, 2023.

6. Rakhmatullaev, Marat. Analysis of Current Trends and Activities Related to the Integration of Artificial Intelligence into Higher Education in CIS Republics. UNESCO-ICHEI Report, 2024.

7. Shukurov SH.Z. O‘zbekiston davlat ta’lim tizimida sun’iy intellektning ahamiyati // Oriental Journal of Education. – 2021. – Vol. 01, Issue 01. – P. 23-29.

8. Normatov SH. Oliy ta’limda generativ sun’iy intellektdan foydalanish: imkoniyatlar va muammolar // Perspectives of Higher Education Development. – 2024. – №16.